

STOCKHOLMS FOLKSKOLOR

AF

C. G. BERGMAN.

1. Styrelse och organisation.

Ända till år 1862 skötte hvar och en af hufvudstadens församlingar sitt folkskoleväsende oberoende af de öfriga. Församlingen utgjorde ett skoldistrikt. Från år 1842 tillämpades nämnda års allmänna folkskolestadga, till dess att Stockholms stad genom kungl. maj:ts nådiga resolution af den 27 september 1861 erhöll en särskild stadga angående folkundervisningen. Enligt denna utgör folkskoleväsendet en detta samhälles gemensamma angelägenhet. Förvaltningen handhafves dels af en för samtliga folkskolor tillsatt öfverstyrelse, dels af åtta särskilda skolråd, ett för hvar och en af stadens territoriella församlingar.

Öfverstyrelsen utgöres af en ordförande och elfva ledamöter, nämligen en af stadens konsistorium, en af fattigvårdsnämnden, en af hvarje församlings skolråd och en af öfverstyrelsen, företrädesvis bland hufvudstadens läkare, vald ledamot. Öfverstyrelsen väljer själf sin ordförande. Utses därtill någon af öfverstyrelsens ledamöter, inväljes i hans ställe och i enahanda ordning, hvare han blifvit till ledamot invald, annan ledamot.

Öfverstyrelsen utöfvar högsta uppsikten öfver och ledningen af hufvudstadens folkskoleväsende samt bör genom ändamålsenliga anordningar och med användande af alla de medel, som enligt stadgan stå den till buds, bereda en god folkundervisning. Öfverstyrelsen tillkommer att förordna om skolåldern och lärotider, om undervisningssätt och läsordning, om läroböcker, undervisningsmedel och disciplin; öfverstyrelsen antager lärare och lärarinnor, anskaffar för undervisningen nödig materiel samt verkställer numera alla utbetalningar af löner, arvoden, m. m. Öfverstyrelsen har ock det allmänna inseedet öfver inom församlingarna befintliga skollokaler, skall pröfva och godkänna förslag till nybyggnad eller ombyggnad af dylika

lokaler, så vidt fråga är om sådana anordningar, af hvilka undervisningen, ordningen och sanitära förhållanden inom skolan kunna vara beroende, hvarjämte öfverstyrelsen årligen skall till kungl. maj:t afgifva berättelse om folkskolornas verksamhet under närmast föregående år.

Skolrådet, som består af kyrkoherden som själfskrifven ordförande och af församlingen valda ledamöter, åligger att handhafva de under dess förvaltning ställda, för skolorna eller skolbarnen afsedda dispositioner och testamentsanslag; att bestrida de för folkskoleväsendet erforderliga utgifter, hvilka församlingen bör enskildt bekosta (uppförande och underhåll af skolhus); att upprätta förslag till besättande af ordinarie lärarebefattningar, att vaka öfver barnens ordentliga skolgång, att hafva den närmaste vården om skollokaler samt att i öfrigt följa skolans gång och öfvervaka hennes angelägenheter m. m., hvarjämte det särskildt tillhör skolrådets ordförande att sorgfälligt vårda sig om religionsundervisningen, så att denna må blifva så levande och välsignelsebringande som möjligt. Undervisningsämnen äro desamma som i rikets öfriga folkskolor.

Ehuru folkskoleväsendet numera är en för hufvudstaden gemensam angelägenhet, tillkommer det dock hvarje församling särskildt att anskaffa nödiga skollokaler för de till densamma hörande barnen. Att detta är en olägenhet, torde lätt inses. Men det synes tillika innebära en orättvisa mot de församlingar, i hvilka arbetarebefolkningen företrädesvis har sina bostäder, emedan där utgifterna för folkskolornas behof blifva mycket högre än i de andra. Sedan först Hedvig Eleonora församling för omkring 20 år sedan framhållit detta förhållande, har öfverstyrelsen framställt förslag till gemensamhet äfven beträffande skolhusbyggnaderna, men dessa förslag hafva hittills strandat på vägran från ett par församlingar. Ett nytt förslag till denna frågas lösning hvilat för närvarande hos stadsfullmäktige.

Anslag till bestridande af församlingarnas gemensamma kostnader för folkskoleväsendet beslutas, på förslag af öfverstyrelsen, å kyrkostämma särskildt af hvarje församling. Stanna kyrkostämmorna i olika beslut rörande det af öfverstyrelsen uppgjorda förslaget till inkomst- och utgiftsstat eller om någon del af detta, så hänskjutes förslaget i denna del till *kyrkofullmäktiges* afgörande. Dessa äro nämligen till ett sammanlagdt antal af femtio på kyrkostämma utsedda för att utöfva församlingarnas gemensamma afgöranderätt i de punkter, i hvilka dessa fattat olika beslut. Hafva däremot församlingarna stannat i lika beslut, tillkommer kyrkofullmäktige endast att anmäla förhållandet hos öfverståthållareämbetet. Kyrkofullmäktige sammanträda i regeln endast två gånger om året, i juni för afgörande af folkskolestaten och i december för att efter valen konstituera sig.

Då den särskilda stadgan för folkundervisningen i Stockholm icke är fullständig, så måste i många fall den allmänna folkskolestadgans föreskrifter tillämpas, en sak som i och för sig är mindre lämplig och som ytterligare

försvåras därigenom, att den allmänna folkskolestadgan är skriven med uteslutande hänsyn till landsbygden och afpassad för därvarande förhållanden samt därför svår, ja i vissa fall omöjlig att tillämpa i större städer. Förslag till stadga för folkundervisningen i rikets större städer är af utsedda kommitterade utarbetad och öfverlämnad till kungl. maj:t.

* * *

Så länge hvar församling för sig skötte och ordnade sitt folkskoleväsende oberoende af de öfriga, saknades helt naturligt nödig enhet. Tydligt är, att detta skulle medföra många olägenheter, då särskildt arbetarebefolkningen ganska ofta är nödsakad att flytta från en stadsdel till en annan, allt eftersom tillfälle till arbete yppar sig. Skiljaktigheterna inskränkte sig icke endast till undervisningssätt, läroböcker och sådant; äfven den yttre anordningen var mycket olika.

Sålunda funnos t. ex. i Storkyrkoförsamlingen följande fem afdelningar, nämligen: 1) förberedande afdelningen för barn af bägge könen; 2) folkskolan för gossar samt därmed förenade fri- och fattigskolan för gossar; 3) Kraftiska friskolan för gossar; 4) fri- och fattigskolan för flickor, samt 5) handarbets-skolan för flickor.

I Hedvig Eleonora (Ladugårdslands) församling funnos år 1861 följande afdelningar, nämligen: 1) förberedande afdelningen eller den s. k. stafvareklassen med en lärare samt 45 gossar och 20 flickor; 2) folkskolans afdelning för äldre gossar med en lärare och 77 gossar; 3) fri- och fattigskolan likaledes för äldre gossar med en lärare och 77 gossar, samt 4) folkskolans afdelning för flickor med en lärare (manlig) och, för handarbeten, en lärarinna samt 129 lärjungar.

I Adolf Fredriks församling voro gossar och flickor helt och hållet skilda. Där funnos gosskolans lägre och högre afdelning samt flickskolans lägre och högre afdelning. Alla gossafdelningar äfvensom blandade goss- och flickafdelningar undervisades af manliga lärare.

Öfverstyrelsen ordnade skolan i *tre klasser med åtta underafdelningar*:

a) den förberedande eller innanläsningsklassen — första klassen, omfattande tre afdelningar — i hvilken undervisningen borde bestridas af lärarinnor och helst vara gemensam för barn af båda könen, beräknad för 1 à 1½ år;

b) den mellersta klassen — andra klassen, omfattande fyra afdelningar — beräknad för 3, högst 5 år; samt

c) den högsta eller tredje klassen med endast en afdelning och beräknad för 1½ à 2 år, i hvilken barn af bägge könen kunna vara förenade i samma skolrum eller från hvarandra skilda, i hvilket senare fall undervisningen för flickor alltid borde bestridas af lärarinnor.

Skoltiden beräknades börja i barnets sjunde år och sluta, då det uppnått 13 å 15 år. Den dagliga undervisningstiden bestämdes redan då till tiden mellan kl. 8 f. m. och 1 e. m. med 10 minuters uppehåll mellan hvar och en af de fem lektionerna, tillkommande det dock inspektör att under den mörkare årstiden vidtaga erforderliga förändringar i afseende å lärotimmarnas början. Undervisningen i sång och gymnastik förlades till eftermiddagen.

Tillika bestämdes, att, så snart ske kunde, med folkskolan skulle förenas en *afton- och söndagsskola* för ungdom öfver 13 år till befastande och utvidgande af de i folkskolan förvärfvade kunskaperna.

Då vid denna tid åtskilliga anmärkningar förekommo mot den då följda metoden — växelundervisningsmetoden — samt det ansågs kunna blifva af väsentligt gagn, om någon erfarenhet vunnes om fördelarna af den i stället till antagande föreslagna s. k. åskådningsmetoden och bästa sättet för densamma tillämpning, innan förändring däri uti samtliga skolorna infördes, så fann öfverstyrelsen det önskvärdt, att en läroanstalt inrättades, hvilken till sin organisation kunde tjäna som mönster för folkskola i stad, och efter hvilken de öfriga folkskolorna i hufvudstaden efter hand kunde ombildas. Lärarne vid dessa skulle äfven där kunna inhämta den förbättrade undervisningsmetod, som öfverstyrelsen komme att införa. Då en dylik *profskola* eller *mönsterskola*, ehuru närmast afsedd att vara till gagn för ordnandet af folkundervisningen i hufvudstaden, likväl ansågs medelbart blifva icke mindre gagnelig för folkundervisningen i hela riket, så hade kungl. maj:t, uppå af öfverstyrelsen därom gjord underdånig ansökan, för detta ändamål beviljat ett anslag af 5,000 riksdaler riksmünt att årligen utgå under gällande statsregleringsperiod från den dag, då skolan komme i verksamhet. Klara församlings folkskola för gossar ansågs af öfverstyrelsen vara den bland hufvudstadens folkskolor, hvilken i anseende till utrymme och öfriga förhållanden vore företrädesvis tjänlig att användas till en dylik skola. Profskolan öppnades därstädes den 1 oktober 1862 och bestod af förberedande skola med tre afdelningar och goss-skola med fem afdelningar. Till föreståndare för densamma antogs dåvarande läraren vid Finspongs folkskola A. BERG.¹

Meningen med skolan var äfven, att lärare och lärarinnor där skulle få inhämta förbättrade metoder för undervisningen. Så erhöles t. ex. år 1864 omkring 60 lärarinneelever vid densamma praktisk och teoretisk utbildning för lärarekallet. Flertalet af dessa har sedan erhållit anställning vid skolor dels i hufvudstaden, dels i landsorten. Skolan ersatte sålunda i viss mån bristen på folkskoleseminarier för kvinnor. Statsanslaget upphörde med år 1865.

Den första stadgan för Stockholms stads folkskolor, och i sammanhang därmed läsordning och kursindelning äfvensom formulär till in- och ut-

¹ Nuvarande slöjdföreståndaren vid Stockholms folkskolor.

skrifningsbok samt hufvudbok för skolorna, antogs år 1864. Enligt nämnda stadga delades läsåret i två terminer: vårterminen från den 8 jan. till den 15 juni och höstterminen från den 1 aug. till den 20 december. Under de fyra första veckorna af höstterminen borde dock, efter inspektors pröfning, undervisningstimmarnas antal inskränkas och någon del af skoltiden användas »till mindre ansträngande arbeten samt till roande och själsbildande sysselsättningar utom skolan under noggrann tillsyn af lärare». Senare flyttades höstterminens början till den 15 och från år 1893 till den 22 augusti. All undervisnings hufvudändamål, heter det i denna stadga, är danande af sanna kristna och goda medborgare; och bör lärarens förnämsta sträfvan gå ut därpå att lifva barnen till sann gudsfruktan, till aktning för öfverhet och lagar, till arbetsamhet, ordentlighet, renlighet och goda seder.

Efter 1876 års stadga indelades skolan i *sju klasser*, hvarje klass omfattande *två* (termins-)kurser. I de tre lägsta klasserna skulle gossar och flickor undervisas gemensamt. Denna föreskrift följdes dock ej så noga. Så voro t. ex. ännu år 1887 i Adolf Fredriks skola af 34 afdelningar i de tre lägsta klasserna 22 rena goss- eller flickafdelningar och endast 12 blandade; i Hedvig Eleonora funnos samma år i de tre lägsta klasserna 12 flick- samt 11 gossafdelningar men endast *en* blandad afdelning. Höstterminen 1896 funnos i de tre lägsta klasserna — från 1:sta till och med 6:te kursen — tillsammans 355 afdelningar, och i alla dessa undervisades gossar och flickor tillsammans. Därjämte funnos i högre klasser 70 blandade afdelningar. Alla dessa samt alla flickafdelningar undervisades af lärarinnor.

I den utsträckning, som samundervisningen förekommit vid härvarande folkskolor, har den visat sig synnerligen fördelaktig. Detta har särskildt iakttagits med afseende på gossarne, hvilka blifvit i flera hänseenden bättre och lättsköttare, och detta icke allenast så länge de undervisas tillsammans med flickor, utan verkan däraf skönjes äfven sedan.

* * *

Enligt stadgan för stadens folkskolor äger öfverstyrelsen att till sitt biträde antaga en *skolinspektör*, hvilken med de särskilda åligganden, som af öfverstyrelsen i utfärdad instruktion för honom bestämmas, har att flitigt inspektera folkskolorna och, på grund af noggrann kännedom om deras tillstånd och verksamhet, hos öfverstyrelsen föreslå nödiga åtgärder till undervisningens fullkomnande och behöriga gång, samt att hos öfverstyrelsen föredraga alla med undervisningen och ordningen inom skolorna gemenskap ägande ärenden. På grund af nämnda instruktion skall inspektör bland annat äfven utöfva allmänna inseendet öfver skollokalerna, börande han, när dylik lokal, hvad utrymme, inredning eller sanitära förhållanden

beträffar, befinnes icke vara ändamålsenlig, därom hos öfverstyrelsen göra anmälan. Han skall ock vaka däröfver, att af öfverstyrelsen gifna föreskrifter iakttagas, att lärarne fullgöra sina skyldigheter i afseende på så väl ordning som undervisning; i fall, där bestämda reglementariska föreskrifter saknas, gifver han lärarne behöfliga råd och anvisningar.

Till sin förste inspektor öfver stadens folkskolor antog öfverstyrelsen den 10 april 1862 rektorn vid nya elementarskolan m. m. magister P. A. SILJESTRÖM. I följd af sjukdom innehade han denna befattning icke längre än till den 15 juli samma år. På hans förslag förordnades då magister

A. Rydén fot.

108. Skolsal, Klara folkskola, Vasagatan n:r 11.

C. G. STARBÄCK att förestå befattningen, hvilket förordnande fortfor till den 15 januari 1863, då detsamma på Starbäcks egen begäran upphörde. Efter dessa båda inspektorsförordnanden under år 1862 antog öfverstyrelsen till inspektor öfver hufvudstadens folkskolor förre skolinspektorn öfver en del af Göteborgs stifts folkskolor C. J. MEIJERBERG, hvilken sedan innehade denna befattning under mer än 25 år eller till den 1 juli 1888. Under Meijerbergs kraftfulla ledning ordnades och organiserades under denna tid hufvudstadens folkskoleväsen. Sedan förste läraren vid Adolf Fredriks folkskolor fil. kand. J. S. BERGMAN haft förordnande som inspektor under förra delen af höstterminen 1888, antogs från den 1 november samma år fil. doktor C. G. BERGMAN af öfverstyrelsen till inspektor öfver hufvudstadens folkskolor, hvilken befattning han ännu innehar.

Under hela 1860-talet och en del af följande årtionde, då lärjungarnes antal vid skolorna, och följaktligen äfven lärarnes, var jämförelsevis ringa och skollokalerna icke så många, kunde inspektör ännu äfven i detalj sköta hvarje särskild skola. Då detta på grund af den starka utvecklingen icke längre var möjligt, förordnade öfverstyrelsen till hans biträde en *förste lärare* vid hvarje församlings skola. Dessa finnas först omnämnda år 1874. Från början att betrakta mera som tillsyningslärare utan någon själfständig myndighet hafva dessa befattningar fått ökad betydelse i den mån lärjunge- och lärareantalet vid skolorna så betydligt ökats. Vid flera skolor är detta antal nu större än samma antal vid samtliga skolor, då öfverstyrelsen öfvertog deras ledning. — Från och med år 1885 erhöll inspektör biträde vid inspektion af söndags- och aftonskolan.

2. Lärare och lärarinnor.

Året, innan folkskoleväsendet blef en stadens gemensamma angelägenhet, funnos vid samtliga folkskolor, Kraftiska och Grewesmühlska skolorna medräknade, tillsammans 17 manliga och 12 kvinnliga lärare, af hvilka senare 7 undervisade endast i handarbete. I Maria och Katarina skolor sköttes undervisningen i läs- och skrifämnen uteslutande af manliga lärare, tre i den förra för 201 lärjungar och fyra i den senare för 515 lärjungar; härtill kom en handarbetslärarinna i Maria och två i Katarina. Kungsholms folkskola sköttes ännu 1863 af två lärarinnor; där fanns endast »folkskola för flickor». I några skolor funnos äfven »biträden». Jakobs och Johannes församlings fri- och fattigskolas högre afdelning, eller den s. k. Grewesmühlska skolan, hade en handtverksmästare för undervisning i handaslöjder äfvensom för undervisningen i handtverksskolan för gesäller och lärlingar.

Manliga lärare skötte undervisningen i alla rena gossafdelningar äfvensom i alla blandade goss- och flickafdelningar, ofta äfven, såsom redan nämnts, i rena flickafdelningar. Från undervisning i flickornas handarbete var den manlige läraren dock utesluten.

Jämföres antalet lärare vid hvarje skola med barnantalet, så finner man, att afdelningarna ej voro små och att hvarje lärare eller lärarinna hade en rätt ansenlig barnaskara att sköta. I en skola hade en lärare 65 barn — 45 gossar och 20 flickor — i stafvareklassen; en annan lärare hade i sin klass 111 barn, ungefär hälften gossar och hälften flickor; i en annan skola hade en lärare en afdelning på 115 gossar, och en lärarinna hade att ensam undervisa 150 flickor. — Två år senare eller år 1863 funnos redan 25 manliga och 34 kvinnliga lärare för 3,077 barn, således i medeltal en lärarekraft på 52 barn. Vid årtiondets slut funnos 175 lärare — 32 manliga och 143 kvinnliga — för ett barnantal af 6,732, eller en lärarekraft för 38 barn; 1879 funnos 265 lärare — 59 manliga och 206 kvinnliga — för 9,007 barn, eller en

lärare för 34 barn, och år 1889 funnos 472 lärare — 87 manliga och 385 kvinnliga — för 16,462 barn, eller en lärarekraft på 35 barn. Vid vårterminens början 1897 funnos i läs- och skrifämnen 638 lärare — 113 manliga och 525 kvinnliga — för 24,323 barn, fördelade på 659 afdelningar. Det blir i medeltal 36,9 barn i hvarje afdelning och 38 på hvarje lärare, eller, om 16 handarbetslärarinnor med full tjänstgöring medräknas, 37 barn på hvarje lärarekraft.

Förhållandet mellan antalet ordinarie och icke ordinarie lärare har rätt mycket växlat. Då på grund af kungl. maj:ts den 30 november 1868

A. Rydén fot.

109. Skolsal i Maria folkskola, Ringvägen.

utfärdade förordning och reglemente angående folkskolelärares pensionsinrättning inträde i denna första gången under näst följande år söktes, funnos vid stadens folkskolor endast 16, som ägde nöjaktig kompetens, d. v. s. af 130 då tjänstgörande lärare och lärarinnor voro endast sexton ordinarie (examinerade eller af kungl. maj:t dispenserade). Relativt och absolut största antalet extra ordinarie och på ordinarie plats vikarierande lärare under senare tider uppvisa åren 1886 och 1887, då dessas antal uppgick till 211 och 222, utgörande 46 procent af hela antalet. Vid 1896 års slut funnos 116 icke ordinarie mot 519 ordinarie lärare, och vårterminen 1897 funnos 519 ordinarie och 119 icke ordinarie lärare och lärarinnor. De manliga voro 111 ordinarie och 2 icke ordinarie, de kvinnliga 408 ordinarie och 117 icke ordinarie.

Enligt reglementet för stadens folkskolor kan lärare åläggas 35 timmars undervisning i veckan. I regeln har dock undervisningstiden icke öfverstigit 31 timmar. Lärare eller lärarinna, som förestår två afdelningar, eller som har hela sin undervisning förlagd till eftermiddagen, åtnjuter några timmars minskning i sin undervisningsskyldighet. I samma mån, som förste lärarnes öfriga arbeten på grund af ökad antal barn och lärare vuxit, har deras undervisningsskyldighet måst minskas. Vid de största skolorna utgör denna för närvarande sex timmar i veckan.

* * *

Sedan hvarje församling upphört att själf aflöna lärarne vid skolorna, och detta åliggande i stället blifvit en stadens gemensamma angelägenhet, bestämdes följande lönegrader:

för lärare i första lönegraden: lön	kr. 1,200	
	hyresersättning	300
		1,500
» » i andra » lön	kr. 800	
	hyresersättning	200
		1,000
» biträdande lärare	lön	kr. 600
» lärarinna	lön	» 750
	hyresersättning	» 150
		900
» biträdande lärarinna	lön	kr. 500

I dessa belopp ingingo hitills åtnjutna förmåner af ljus och ved, hvarjämte såsom allmän regel stadgades, att de lärare, som förut innehåft större löneförmåner, skulle för sin tjänstetid vid dem bibehållas. — Inspektors lön bestämdes till 4,000 kronor, hvarjämte honom tilldelades såsom ersättning för hästlega samt till skrifmaterialier och expenser 500 kronor.

Med hänsyn till de anspråk, som ställdes på lärarepersonalen, samt på grund af ökade kostnader för bostad och lifsförnödenheter fann öfverstyrelsen snart dessa aflöningar för låga, i synnerhet i de lägsta lönegraderna. Förändrade aflöningsgrader föreslogos, och sedan detta förslag vunnit kyrkostämmornas godkännande, utgingo lönerna från och med år 1875 i fyra lönegrader för lärare och fyra för lärarinnor med följande belopp, nämligen

för lärare med 1,000, 1,200, 1,500 och 1,800 kronor,
för lärarinnor med 700, 800, 1,000 och 1,200 kronor.

Efter några partiella förändringar under tiden antogs nu gällande lönestat från och med år 1885. Enligt denna inskränktes lönegradernas antal för lärarne till tre å beloppen 1,400, 1,800 och 2,000 kronor, samt för lärarinnorna till två å beloppen 1,100 och 1,400 kronor. Härtill komma tvenne ålderstillägg för lärarne å 200 och för lärarinnorna å 100 kronor att tilldelas dem, det första efter fem års och det andra efter tio års väl vits-

ordad tjänstgöring. De olika beloppen representera olika platser, hvilka på vanligt sätt tillsättas efter ansökan.

Förste lärarne äro alla ordinarie lärare och hafva utom lön och ålders-tillägg särskilda arvoden, olika vid olika skolor efter deras storlek. Dessa utgå nu med ett sammanlagdt belopp af 9,000 kronor. De flesta förste lärare hafva numera af sina respektive församlingar därjämte antingen bostad eller hyresersättning.

3. Barnen.

Inskrifning af barn i skolorna har intill år 1889 skett fyra gånger årligen, nämligen vid terminernas början samt vid flyttningstiderna den 1 april och den 1 oktober. Nu sker inskrifning endast vid terminernas början, dock så att barn, som inflytta till Stockholm och förut besökt annan skola eller eljest under någon tid åtnjutit undervisning, mottagas så snart de själfva anmäla sig eller af rotemännen anmälas såsom inflyttade. Vid inskrifningen i januari mottagas barn, som redan fyllt eller före 1 juli fylla 7 år; vid inskrifningen i augusti de, som då fyllt eller före årets slut fylla 7 år. I Djurgårdens och Skeppsholms skolor sker inskrifning endast i augusti, och mottagas då de barn, som redan fyllt eller före nästkommande 1 juli fylla 7 år.

Folkskolestadgans föreskrift, att skolrådet skall upprätta förteckning å barn, hvilka under det sist förflutna halfåret inträdt i skolåldern, blef småningom omöjlig att fullgöra. Dessa förteckningar uteblefvo, och man fick i allmänhet nöja sig med att föräldrar och målsmän själfmant läto inskrifva sina barn i skolan. Att en och annan underlät detta inses ju lätt. Sedan emellertid, genom kungl. maj:ts skrifvelse af den 10 november 1876 till öfverståthållareämbetet angående fastställande af förändrade grunder för mantals- och skattskrifningen i Stockholm, rotemansinstitutionen kommit till stånd, hafva rotemännen erhållit föreskrift att ägna synnerlig omsorg däråt, att barn ej lämnades åt vanvård, bettlade eller begingo annan vanart, samt tillse, att de höllos till ordentlig *skolgång*.

På förslag af inspektor beslöt mantalsnämnden i början af år 1879:

a) att rotemännen, sedan de i början af juni från vederbörande erhållit uppgifter å alla i skolåldern varande barn, hvilka besöka hufvudstadens skolor, skola med ledning af dessa uppgifter göra nödiga anteckningar i mantalsböckerna;

b) att rotemännen skola genom utdrag ur mantalsböckerna uppgöra förteckningar å alla i skolåldern varande barn;

c) att rotemännen efter vederbörlig undersökning skola anteckna hvilka af dessa barn undervisas i hemmen eller icke komma i åtnjutande af någon undervisning, äfvensom anledningen därtill (såsom sjukdom, naturfel m. m.);

d) att rotemännen skola före den 15 augusti till vederbörande skolråd (skolornas förste lärare) öfverlämna dessa förteckningar med de gjorda anteckningarna.

Mantalsnämnden har ock anmodat styrelserna för de allmänna läroverken och öfverstyrelsen föreståndarne för de enskilda skolorna äfvensom förste lärarne vid folkskolorna att i början af juni månad hvarje år till mantalsnämndens kontrollant aflämna uppgifter å alla i de respektive skolorna befintliga barn, hvilka äro i åldern från och med 7 år till och med 14 år.

A. Rydén fot.

110. Träslöjdsal i Maria folkskola.

Sedan därefter förteckningar å alla i skolåldern varande barn, hvilka dittills icke besökt skola, blifvit af rotemännen till respektive förste lärare aflämnade och sedan alla vid terminens början i folkskolan inskrifna barn blifvit å dessa förteckningar afprickade, låter hvarje förste lärare i hemmen efterhöra de återstående, och skall han, om de icke åtnjuta undervisning i hemmet eller i någon annan skola, laga så, att de inställa sig till skolgång.

Skolgången, som till en början var mycket ojämn, har år från år förbättrats. Under åren 1862 och 1863 funnos afdelningar, i hvilka frånvaro »utan giltigt hinder» kunde gå upp ända till i medeltal 12 dagar på hvarje barn. Detta förhållande förbättrades dock snart. Under återstående delen

af sextiotalet och hela sjuttiotalet sjunker siffran betydligt och utgör för alla skolorna i medeltal omkring en procent. Under nästa årtionde går den ytterligare ned till 0,5, till 0,2 och till 0,1 procent. De sista åren har frånvaro »utan giltigt hinder» ej uppgått till en tiondedels procent. Hela frånvaroprocenten har varit högst 12,4 och lägst (år 1895) 7 procent, hufvudsakligen på grund af »sjukdom» och »annat hinder eller lof». Till denna senare rubrik höra bland annat alla frånvarodagar under augusti och början af september månader, som barn ännu tillåtas att vistas på landet, hvilket antal årligen växer. Skolan har nämligen icke velat yrka på dessas in-

A. Rydin fot.

111. Sysal, Maria folkskola, Ringvägen.

ställelse genast vid terminens början, då hälsoskäl oftast talar emot en sådan åtgärd.

* * *

Barnantalet i alla de skolor, som från och med år 1862 ställdes under öfverstyrelsens direkta öfverinseende, uppgick vid slutet af nämnda år till 2,456. Största antalet fanns då som nu i Katarina församling, och utgjorde detta 521; därefter kom Klara med 404 och sist Kungsholmen med 85, nämligen 70 flickor och 15 »mindre» gossar. Någon särskild afdelning för gossar fanns icke i Kungsholms folkskola förrän år 1866. Dessförinnan voro de äldre gossarne hänvisade till församlingens lägre elementarläroverk.

Antalet växer under återstående delen af 1860-talet med omkring 600 barn årligen, så att det år 1869 stigit till 6,732. Under följande årtionde är tillväxten betydligt mindre; ja år finnas, då barnantalet är mindre än under närmast föregående. Under årtiondets sista år har det uppnått siffran 9,000. På åttio-talet är tillväxten betydlig, så att vid årtiondets slut antalet i dagliga skolan utgjorde 16,462, hvartill komma 2,436 i söndags- och aftonskolan, eller tillsammans 18,898 barn. I september månad 1896 funnos i dagliga skolan 24,117 samt i söndags- och aftonskolan 1,869 eller tillsammans 25,984 barn.

Åren 1875—82 fanns det största barnantalet i Hedvig Eleonora församlings folkskola; annars har Katarina i detta hänseende hela tiden stått främst. Kungsholmen hade till och med 1876 det minsta antalet barn i dagliga skolan, efter hvilken tid Storkyrkan kommer sist. Ännu år 1883 hade Klara flera barn i skolan än så väl Jakob och Johannes som Kungsholmen. Nu ha dessa senare ett dubbelt så stort antal. Den relativt största ökningen i barnantalet under tiden från 1862 visar Kungsholms skola, från 85 till 2,965 i dagliga skolan, hvartill komma 243 i aftonskolan.

Antalet skolpliktiga barn, d. v. s. barn i åldern 7—14 år, har utgjort 10 à 12 procent af stadens hela folkmängd. Under de tre sista åren 1893—95 har denna procent något öfverstigit 12 (12,1 12,6 12,2). Öfvervägande antalet af dessa barn har, såsom helt naturligt är, besökt folkskolan. Detta antal utgjorde t. ex. 65,9 procent år 1885 och 76,3 procent år 1895. Samtidigt har procenten vid de allmänna läroverken varit 7,5 och 6,3 samt vid de enskilda skolorna 14,8 och 10,1.

4. Slöjd och handarbete.

Redan då öfverstyrelsen öfvertog ledningen af stadens folkskoleväsende, funnos vid flera skolor lärarinnor i handarbete. Då en flickskola består af två eller tre afdelningar, tillägges ofta: »af hvilka en för handarbete». Slöjd för gossar förekommer endast i den till år 1863 med folkskolan förenade Grewesmühlska skolan, i hvilken funnos för handslöjder en handtverksmästare samt en handtverkskola för gesäller och lärlingar. Redan i 1865 års berättelse kan öfverstyrelsen säga: »vid hufvudstadens samtliga folkskolor hafva de äldre flickorna erhållit undervisning i handarbete», dels af särskilda för detta ändamål anställda lärarinnor, dels af lärarinnorna i öfriga undervisningsämnen. Af 2,289 flickor uppgifvas 1,602 år 1866 hafva fått undervisning i handarbete, hufvudsakligen stickning och sömnad. Fyra år senare hafva »åtskilliga gossar erhållit öfning i lagning af kläder och skodon».

Adolf Fredriks församling inrättade år 1874 en *slöjdskola för gossar* med undervisning i snickeri, bokbinderi, skomakeri och skrädleri, för hvilken

kostnaden under de två första åren uppgick till 2,196 kr. 38 öre. Med år 1877 blir undervisning i slöjd och handarbete en för skolorna gemensam angelägenhet, sedan kyrkostämmorna för nämnda ändamål anslagit en summa af 5,000 kronor och öfverstyrelsen aflåtit skrifvelse till de särskilda församlingarnas skolråd med anmodan att gå i författning om anskaffande af för denna undervisning lämpliga lokaler. Slöjdundervisningen ingick dock till en början mindre som ett viktigt moment i skolarbetet; hufvudsaken var att lämna sysselsättning åt gossarne, därigenom afhålla dem från att springa på gatorna samt att lära dem en del »nyttiga» saker.

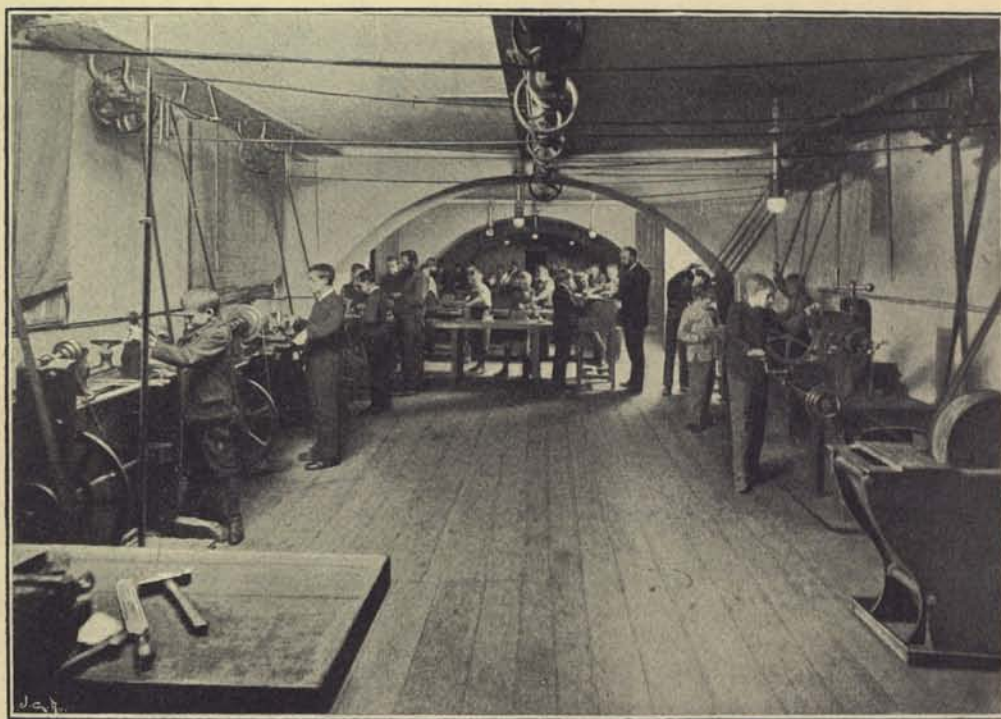

A. Rydén fot.

112. Pappslöjdsal i Maria folkskola.

Från år 1882 antager dock denna undervisning en helt annan karakter; den inordnas nu som ett moment i det öfriga skolarbetet. Väckelsen härtill kom från Nääs, där direktör OTTO SALOMON förstätt gifva denna undervisning en annan riktning samt ett högre och ideellare mål. Rörande nyttan af och målet med denna undervisning säger öfverstyrelsen: »Då de flesta gossar, som besöka Stockholms folkskolor, sakna tillsyn under de stunder af dagen, då de ej uppehålla sig i skolan, äro de därigenom utsatta för alla de faror, som sysslolöshet och dagdrifveri medföra. Om de äldre gossarne, för hvilka dessa faror äro störst, sålunda under eftermiddagen kunde erhålla en nyttig sysselsättning, vore därigenom mycket vunnet. Ensamt från denna synpunkt är införande af handarbete i folkskolorna af

stort värde. Men genom införande af en dylik undervisningsgren i skolan torde äfven något mera kunna vinnas. Till följd af den omväxling mellan kropps- och själsarbete, som skolan sålunda erbjuder, blir densamma mera kär för gossen; hos honom väckes håg och lust för nyttigt arbete och han lär sig att taga vara på tiden, hvarjämte han förvärfvar en handafärdighet, som kan blifva honom af stort gagn i lifvet. Undervisningen i handaslöjd vid folkskolan kan dock få en ännu högre betydelse, om den så skötes, att den hand i hand med den öfriga undervisningen uppfostrar gossen till ordning och uppmärksamhet, att den hos honom utvecklar raskhet och

A. Rydén fot.

113. Metallslöjdsal i Kungsholms folkskola, Fleminggatan nr 71.

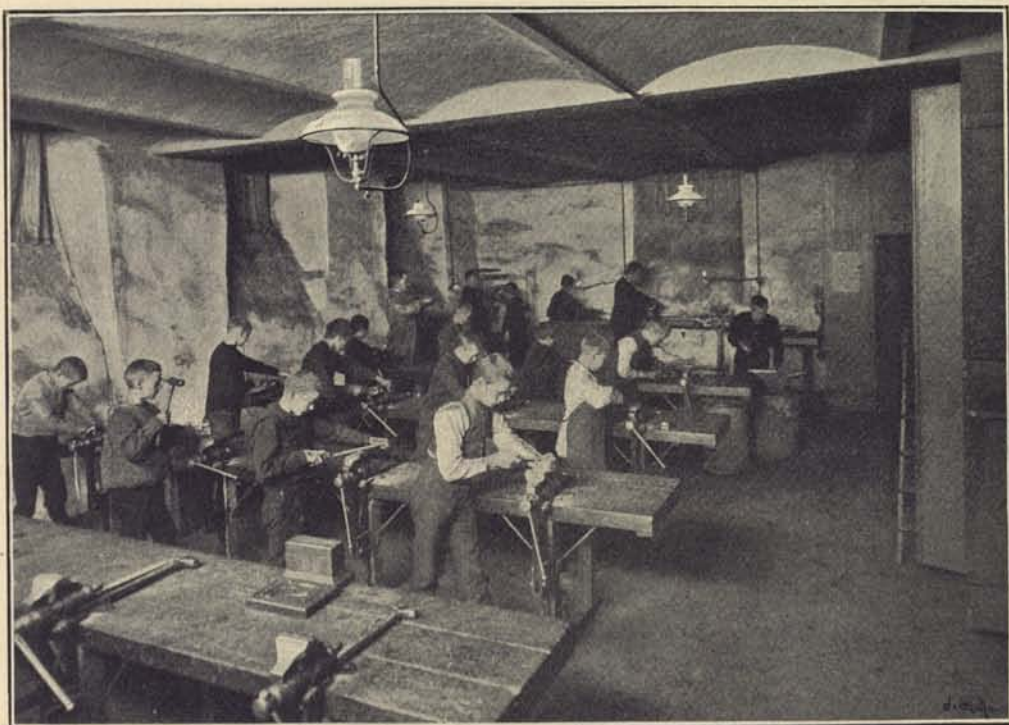
ihärdighet, omdöme och fyndighet vid arbetet, att den skärper ögat och iakttagelseförmågan, utvecklar formsinnet och smaken och sålunda i likhet med de öfriga läroämnena blir ett formellt bildningsmedel, samt slutligen att den verksamt bidrager att främja husslöjden, hvilken är af så stor betydelse för vårt land.»

»En sådan undervisning afser således icke speciell yrkesskicklighet eller utbildning till något visst handverk, men genom den allmänna handafärdighet, som förvärfvats, och genom den bildning, som bibringats, utträder gossen ur skolan mer förberedd för lifvet och mer i stånd att välja sitt yrke och, om han så önskar, bli en god handverkare. Det är till detta mål, som slöjdundervisningen vid Stockholms folkskolor bör sträfva. Det torde dock icke kunna vinnas på en gång utan småningom, allt eftersom

passande lokaler kunna erhållas samt tillräckliga penningemedel kunna anskaffas.»

För att anordna slöjdundervisningen i nämnda syfte och för att tillika utöfva tillsyn öfver slöjdskolorna anställdes samma år af öfverstyrelsen f. d. läraren vid Finspongs folkskola A. BERG, hvilken fortfarande har samma uppdrag.

För att få enhet i flickornas *handarbetsundervisning* lät öfverstyrelsen samma år anordna en särskild undervisningskurs för de lärarinnor, som önskade däri deltaga, under ledning af lärarinnan i Katarina folkskola fröken

A. Rydin fot.

114. Metallslöjdsal i Katarina folkskola, Värmdögatan n:r 46.

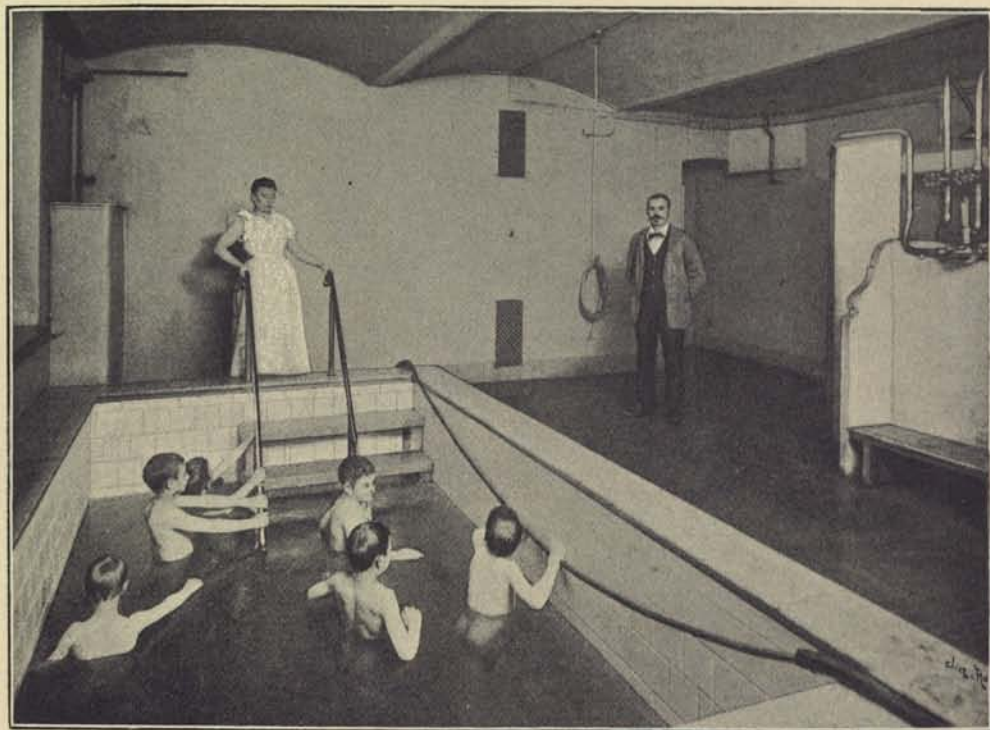
HULDA LUNDIN, som i utlandet tagit kännedom om framstegen på detta område. Syftet med denna undervisningskurs var tillika att i detta, liksom i öfriga skolämnen, söka åstadkomma en ordnad klassundervisning samt att få öfningarna mera systematiskt bedrifna. De ledande grundtankarna vid denna undervisning kunna sammanfattas sålunda:

Undervisningen i handarbete bör, liksom undervisningen i öfriga skolämnen, samtidigt taga hela skolafdelningens uppmärksamhet i anspråk, emedan i motsatt fall den tid, lärarinnan kan ägna åt hvarje enskildt barn, blir otillräcklig för en nöjaktig undervisning;

öfningarna böra inträda och fortgå i en strängt progressiv ordning, på det att lärjungarne må kunna *väl* utföra det arbete, som af dem fordras;

undervisningen bör vara allmänt bildande, så att lärjungen icke blott tillägnar sig vissa handgrepp, utan jämväl, i den mån undervisningen fortskrider, vinner den förståndsutveckling, att hon slutligen förmår själfständigt, med eftertanke och utan lärarinnans ledning utföra hvarje del af arbetet.

Då det stora flertalet gossar i folkskolan äro för små och sakna krafter för att med tillräcklig nytta kunna deltaga i snickerislöjden, anskaffades från Tyskland en »pedagogiskt planlagd modellserie för pappslöjd». Denna har under begagnandet undergått åtskilliga förändringar och förbättringar. Modellerna äro geometriskt lätt bestämbara kroppar och möjliggöra däri-

A. Rydin fot.

115. Badrum i Katarina folkskola, Tjärhofsgatan n:r 15.

genom stor noggrannhet vid arbetets utförande och lätthet att kontrollera detsamma. Arbetet afser öfning icke endast för handen utan äfven för ögat och tanken. Denna slöjdart, som under några år endast fanns i Klara skola, är från år 1889 införd i alla skolor.

Genom frikostiga bidrag af stiftelsen Lars Hiertas minne samt af fruarna ANNA RETZIUS och EBBA LIND AF HAGEBY inrättades år 1884 *metallslöjdskolan* i Kungsholmen, hvilken vid inflyttningen i det nya skollhuset vid Fleminggatan år 1889 af öfverstyrelsen betydligt utvidgades. Denna slöjdart omfattar arbeten i järn och stål: filning, svarfning, hyfling och borring. Vid densamma tillämpas samma grundsatser, som följas vid slöjdundervisningen i öfrigt. Med afseende på denna slöjdart saknade man emellertid

all föregående ledning och erfarenhet. En helt och hållet ny modellserie måste bildas. Den är nu efter åtskilliga försök och förändringar fullt färdig och synes vara för ändamålet synnerligen lämplig. Metallslöjdskolor hafva de senare åren upprättats äfven i Katarina och Maria skolor.¹

I samma mån, som undervisningen i papp-, trä- och metallslöjd ordnats, ha öfriga slöjdarter för gossar helt och hållet försvunnit från folkskolan. År 1896 undervisades 1,856 gossar i pappslöjd, 2,413 i träslöjd och 501 i metallslöjd, alltså tillsammans 4,770 gossar, hvarjämte alla gossar — omkring 6,400 — i kurserna 1—6 (småskolan samt folkskolans första klass) undervisades i handarbete tillsammans med flickorna i samma afdelningar.

116. Adolf Fredriks arbetsstuga, Kammakaregatan n:r 28.

Undervisningen i handarbete för folkskolans *alla* flickor samt för gossarne under deras tre första skolår är obligatorisk och förlagd till förmiddagen samt till timmar upptagna på läsordningen på samma sätt som för läs- och skrifämnen. Undervisningen i papp-, trä- och metallslöjd är, med undantag för högsta klassens lärjungar, frivillig och förlagd till eftermiddagen (kl. 3— $\frac{1}{2}$ 6 samt $\frac{1}{2}$ 6—8). Deltagandet i dessa slöjdarter är det oaktadt så allmän, att lediga platser aldrig finnas. De slöjdandes medelålder var år 1896 i pappslöjden 10,7 år, i träslöjden 12,4 och i metallslöjden 12,9 år.

En viktig faktor vid all undervisning är att hafva dugliga lärare, så ock vid slöjdundervisningen. Skall slöjden häfda sin plats i den allmänna

¹ Modellserierna till trä- och metallslöjden finnas i tryck tillgängliga.

uppfostran, så måste undervisningen däri anförtros åt personer, som betrakta sig själfva som *lärare*, icke som *yrkesidkare*. De böra i första hand hafva sitt intresse fästadt vid de *barn*, som skola uppfostras, icke vid det *handtverk*, som de före eller vid sidan af sin lärareverksamhet drifvit eller drifva. Det kan nog finnas en och annan handtverkare, som visat en sådan begåfning och intresse för lärarekallet, att bristen på allmän och pedagogisk bildning ej blir så märkbar. Men säkert är, att sådana fall komma att höra till undantagen. Man har därför också kommit till den erfarenheten, att slöjdundervisningen vid folkskolorna bör, så vidt möjligt är, skötas af *folkskolelärare* eller *folkskolelärarinnor*.

Vid stadens folkskolor finnas för närvarande 61 lärare och lärarinnor i goss-slöjd, af hvilka 21 lärarinnor och 1 lärare undervisa i pappslöjd samt de öfriga, alla lärare, i trä- och metallslöjd. Alla dessa äro, med undantag af fyra lärare, examinerade folkskolelärare och lärarinnor. De undervisa i lässkolan på förmiddagen samt i slöjdskolan på eftermiddagen (14 timmar i veckan) mot särskild ersättning. Dessutom äro för de äldsta flickornas handarbete och klädessömnad anställda 18 lärarinnor. Handarbetet skötes i öfrigt af läslärarynnorna.

Lärarne i träslöjd hafva genomgått en eller flera kurser vid Nääs slöjdläroreseminarium; nya lärare i metallslöjd samt lärarinnor i pappslöjd genomgå kurser vid stadens slöjdskolor. För lärarinnor anordnas årligen kurser i handarbete af slöjdföreståndarinnan fröken H. Lundin.

5. Skollofskolonier, skolbad, arbetsstugor, skolkök och bespisning af barn.

Mycket har vid skolorna gjorts för barnens kroppsliga välbefinnande och, vid sidan af slöjden, äfven för deras praktiska utbildning. Hit räkna vi *skollofskolonier*, *skolbad*, *arbetsstugor*, *skolkök* med *matlagning* samt *bespisning* af barn.

»Föreningen för skollofskolonier» bildades år 1885 under kronprinsessans beskydd. Föreningens angelägenheter handhafvas af en centralstyrelse och nio lokalstyrelser, en för hvar och en af hufvudstadens territorialförsamlingar och för tyska församlingen. Samma år, 1885, utsändes första gången s. k. *skollofskolonier*, hvilket sedan dess hvarje sommar upprepats. Meningen härmed är att bereda tillfälle för svaga och sjuka fattiga barn att få tillbringa sommarferierna eller en del af dessa på landet, helst i grannskapet af skog och vatten, för att på detta sätt låta dem vinna hälsa och krafter. Erfarenheten tyckes också ha visat, att målet vunnits, ty nästan utan undantag hafva barnen återkommit till staden friskare, raskare och gladare, hvilket äfven gifvit sig till känna genom större arbetslust och arbetsförmåga under påföljande läsår.

Det antal barn, som sålunda fått tillfälle att vistas på landet, uppgick första året till 353 och har sedan dess utgjort högst 587 och lägst 486. Antalet kolonier har växlat mellan 18 och 26. Medel hafva anskaffats dels genom anslag af och insamling inom de respektive församlingarna, dels ock genom konserter och försäljningar, anordnade företrädesvis genom lärarepersonalen, samt genom donationer, bland hvilka särskildt märkas fru E. Benedicks' på 10,000 kronor samt Stockholms stads sparbanks på 14,000 kronor. Kostnaderna för samtliga kolonier uppgingo första året till 14,145 kronor och hafva sedan dess växlat mellan 15,345 och 19,230 kronor.

A. Rydén fot.

117. Klara arbetsstuga, Klara kyrkogård nr 5.

Föreståndare för kolonierna hafva i de flesta fall varit lärare och lärarinnor vid stadens folkskolor, och de hafva i allmänhet åtagit sig detta uppdrag af intresse för barnen och utan annan ersättning än husrum och föda under vistelsen vid kolonierna. Intet obligatoriskt läsarbete förekommer, utan inskränka sig barnens tvungna arbeten till att städa, bädda, diska, att bära ved och vatten, att hålla gården ren m. m., hvilka arbeten verkställas af dem turvis. Nästan utan undantag har hvarje koloni bestått af så väl gossar som flickor. Många skäl tala också för denna anordning. Bådaderas bättre sidor komma lättare fram, under det att de sämre hållas tillbaka. Göromålen vid kolonierna låta ock lämpligen fördela sig mellan barn af olika kön. I allmänhet hafva kolonierna varit förlagda till Stockholms norra skärgård.

Under sommaren 1896 utsändes för första gången en s. k. fjällkoloni, bestående af mycket svaga barn, hvilka särskildt hade behof af fjäll-luft. Kolonien bestod af 15 barn och vistades nära järnvägsstationen Ånn i Jämtland.

Skolbad började först gifvas i Storkyrkoförsamlingens skola med vårterminen 1891 och i Kungsholms skola vid slutet af höstterminen samma år. Sedan hafva sådana införts i Johannes skolhus vid Roslagsgatan samt i Katarina nyaste skolhus vid Tjärhofsgatan, hvarjämte tillfälle beredts barnen i Klara och Jakobs skolor att under vintern bada i allmänna badhus. I

A. Bydin fot.

118. Katarina skolkök, Tjärhofsgatan n:r 15.

regeln erhåller hvarje barn ett bad hvar tredje eller fjärde vecka. Deltagandet är frivilligt, men sällan önskar någon därifrån befrias. Man har icke kunnat undgå att, efter införandet af skolbaden, iakttaga en större renlighet hos barnen, en större snygghet i fråga om underkläder, hvilket i sin mån bidragit till förbättrad luft i skolsalarna. Barn, som lida af utslag eller andra åkommor, antecknas och undersökas först af läkare, innan de få tillstånd att bada. Första terminen undersöktes i Kungsholms skola 40 barn, af hvilka 20 icke fingo deltaga i badningen. I afdelning, som för dagen har badning, fortgår arbetet i vanlig ordning; om så önskas, får utbyte af lektion göras, då afdelningen för badningen måste delas, så att till badtimmar förläggas ämnen sådana som modersmålet, skrifning, ritning eller tafvelräkning.

Årligen anslås ett belopp — de senare åren 4,500 kronor — för att bereda de fattigare barnen tillfälle till badning under sommaren i stadens badinrättning. Omkring 4,500 barn få för denna summa bada hvarannan dag, och af dessa lära sig 1,200—1,500 under sommaren att simma, ett något större eller mindre antal beroende på sommarens beskaffenhet. De simkunniga gossarnes antal brukar vara något större än flickornas.

Arbetsstugor. Den 4 april 1886 beslöt styrelsen för stiftelsen Lars Hiertas minne att anslå ett penningebelopp till upprättandet af »arbetsstugor för barn», d. v. s. »ett slags hem, där fattiga barn under sina fritider få

A. Bydin fot.

119. Skolkök i Klara folkskola, Klara kyrkogård nr 5.

tillfälle till att på ett gagneligt sätt sysselsätta sig och lära nyttiga arbeten». Den första arbetsstugan öppnades den 25 januari 1887 i Adolf Fredriks församling; och omedelbart därefter öppnades den andra i Katarina församling, hvarefter liknande anstalter under år 1888 upprättades i Kungsholms, Östermalms och Nikolai, år 1889 i Maria, 1890 i Jakobs och 1891 i Klara församling. I Östermalm grundades år 1893 ännu en arbetsstuga, som benämndes den »nya arbetsstugan».

De barn, som intagas i arbetsstugorna äro mellan 7 och 14 år och utgöras af de allra fattigaste af folkskolans lärjungar, företrädesvis sådana som sakna tillsyn i hemmen; de utses i samråd med vederbörande lärare eller lärarinna. Arbetet pågår i regel mellan kl. 5 och 7 e. m. samt på vissa ställen äfven mellan kl. 11 f. m. och 1 e. m. för sådana barn, som hafva

sin skolundervisning förlagd till eftermiddagen. Alltsedan oktober månad 1896 äro flera af arbetsstugorna öppna större delen af dagen.

De barn, som besöka arbetsstugorna på förmiddagarna, erhålla såsom lön för sitt arbete fri middag, bestående af två rätter enkel men god mat, för hvilken medelkostnaden utgör 9 à 10 öre. De öfriga barnen få en riklig kvällsvard, bestående af gröt och mjölk eller välling och bröd samt stundom pannkaka med lingon m. m., hvarför kostnaden uppgår till 3,8—5 öre. Sålunda bespisas dagligen ett stort antal af hufvudstadens fattigaste barn med en närande måltid, hvilken de genom sitt eget arbete

A. Rydin fot.

120. Matsal i Nikolai folkskola, Svartmangatan n:r 22.

förtjänat. — Antalet i arbetsstugorna inskrifna barn utgjorde under året 1896—97 öfver 1,300.

Under det att slöjdundervisningen i skolorna har fått en mera pedagogisk uppgift, afser arbetet i arbetsstugan mera den direkta nyttan. På samma gång man afhåller de för hvarjehanda frestelser mest utsatta barnen från att tillbringa sin tid på gatan och i sysslolöshet, vill man tidigt vänja dem vid arbete och särskildt sådana arbeten, som lätt kunna utföras i hemmet och på »lediga stunder», hvarigenom mindre bidrag kunna vinnas till familjens underhåll. Gifvet är ock, att arbetena måste i viss mån lämpas efter barnens ålder och kön. Gossarne sysselsättas företrädesvis med knytning, mattflätning, borstbinderi, korgarbeten, sömnad af säckar, skolagning,

träslöjd m. m., flickorna med tillverkning af tofflor, spånflätor till hattar, blomsterkorgar samt andra arbeten af spån, vide eller bast, äfvensom med väfnad, stickning (dammanddukar, kjolar m. m.), sömnad och mattflätning. Hvarje barn sysselsättes för en tid med *ett* slags arbete, dels för att däri förvärfva tillräcklig skicklighet för att kunna skaffa sig någon förtjänst, dels för att lära sig uthållighet. Särskild vikt har lagts vid lappning och lagning af strumpor och kläder (flickor och gossar) samt af skodon (gossar). De äldre barnen få därjämte turvis hjälpa till vid lokalens städning samt vid arbetena i köket.

A. Rydin fot.

121. Matsal i Maria folkskola, Ringvägen.

För att ytterligare väcka och underhålla arbetslusten få de barn, som förvärfvat nödig skicklighet att arbeta på egen hand, i sina hem tillverka föremål, som äro säljbara eller som användas till material för andra arbeten, såsom bastflätor till mattor och korgar, snodder af bast, spånflätor till sommarhattar och dylikt. För hvad de sålunda på extra tid tillverka, erhålla de en liten betalning, som genast insättes på postsparkort eller i sparbanksböcker, men först vid terminens slut får uttagas; de flitigaste barnen kunna då hafva att uppbära 8, 10 à 20 kronor. Dessa medel användas af barnen till inköp af skodon och klädesplagg, af tyg till klädningar, som flickorna följande termin sy åt sig, men skänkas äfven rätt ofta i julgåfva till mödrarna. — Arbetena äro i allmänhet så väl och smakfullt förfärdi-

gade, att de numera lätt säljas. Antalet förfärdigade arbeten utgjorde under arbetsåret 1895—96 4,430 och inkomsterna af deras försäljning uppgingo till nära 8,000 kronor.

De lärarekrafter, som verka inom arbetsstugorna, utgöras till stor del af frivilliga så väl lärarinnor som föreståndarinnor. Unga flickor från både förmögna och mindre bemedlade hem hafva oegennyttigt ägnat sin tid åt undervisningen, men därjämte finnas åtskilliga aflönade lärarinnor, hvarförutom en del handverkare äro anställda såsom undervisare i skomakeri, korgmakeri och snickeri. Under de senaste fyra åren har vid Stockholms samtliga arbetsstugor de frivilliga lärinnornas antal år-

A. Rydin fot.

122. Adolf Fredriks folkskola, Karlbergsvägen.

ligen uppgått till mellan 59 och 67, under det att de aflönade varit mellan 38 och 48.

Alla arbetsstugorna hafva tillkommit på enskild väg och skötas af särskilda styrelser, bestående af de personer, som grundat dem och förnämligast bidragit till deras utveckling. Dessa styrelser ordna undervisningen och ansvara för förvaltningen. För att emellertid bevara samverkan mellan de olika arbetsstugorna bildades år 1889 en »centralkommitté för Stockholms arbetsstugor», hvilken är en rådpläggande församling, hvari hvarje arbetsstugas styrelse äger att insätta en representant och vid hvars sammanträden diskuteras frågor, som äro för dem alla gemensamma. Denna kommitté anordnar årligen genom sitt »arbetande utskott» lärokurser för hufvudstadens och landsortens lärarinnor och blifvande föreståndarinnor, utlånar modell-samlingar samt ombesörjer utgifvandet af tryckta redogörelser.

Arbetsstugornas ekonomi hvilar till icke ringa del på enskild välgörenhet och på försäljning af förfärdigade arbeten. Några församlingar lämna kostnadsfritt lokal, flertalet äfven penninganslag. Stadsfullmäktige hafva från och med arbetsåret 1890—91 till arbetsstugorna lämnat årliga anslag, uppgående för nämnda och nästföljande år till 5,000 kronor; för året 1893—94 ökades detta anslag till 7,000 kronor samt för åren 1895—96 och 1896—97 till 8,000 kronor. Detta belopp har af stadens fattigvårdsnämnd fördelats mellan de särskilda arbetsstugorna med hänsyn till deras öfriga tillgångar och antalet barn, som där åtnjutit undervisning. Förutom de anslag, som stiftelsen Lars Hiertas minne lämnat till den första uppsättningen, hafva arbetsstugorna fått mottaga åtskilliga enskilda bidrag och donationer; de

A. Rydin fot.

123. Katarina folkskola vid Nytorget.

mest betydande bland dessa hafva varit 5,000 kronor genom testamente af fru Emma Benedicks och 20,000 kronor, som Stockholms stads sparbank för ändamålet anslog vid sitt 75-årsjubileum år 1896.

Skolkök finnas nu i de flesta skolor, nämligen i Storkyrkoförsamlingen, Klara, Maria, Katarina, Kungsholmen, Hedvig Eleonora och Adolf Fredrik. Det första öppnades i Storkyrkoförsamlingen i slutet af år 1889. Flickorna, som sysselsättas med matlagning i skolköken, tillhöra i regeln folkskolans högsta klass; i Adolf Fredrik tagas de från söndags- och aftonskolan. I början delades flickorna i grupper på fem à sex, hvilka turvis arbetade i skolköket två på hvarandra följande dagar. Sedan numera större och mera ändamålsenligt inrättade skolkök erhållits, arbetar i allmänhet en half klass, 15 till 20 flickor, samtidigt i skolköket. Spisarnas antal i dessa kök är fyra till sex. Arbetet i skolköken börjar kl. 10 f. m. Kungsholms försam-

ling har nyligen af generalkonsul J. W. SMITT fått en donation på 100,000 kronor, hvaraf ränteafkomsten skall användas till underhåll af ett skolkök och till mat åt fattiga skolbarn.

Nyttan af dessa skolkök synes nu vara allmänt insedd. Flickorna, som äfven svara för diskning, rengöring m. m., deltaga med nöje och intresse i dessa arbeten, och föräldrarna skänka saken sitt erkännande och hafva på mer än ett sätt visat sin tacksamhet. En sak, vid hvilken särskildt vikt lägges, är renlighet, ordentlighet och sparsamhet. De i de tillagade maträtterna ingående beståndsdelarna med utsatta pris upptecknas af flickorna i särskilda böcker äfvensom förfaringssättet vid tillagandet. Dessa anteckningar äro beträffande födoämnenas myckenhet och pris i all-

A. Rydén fot.

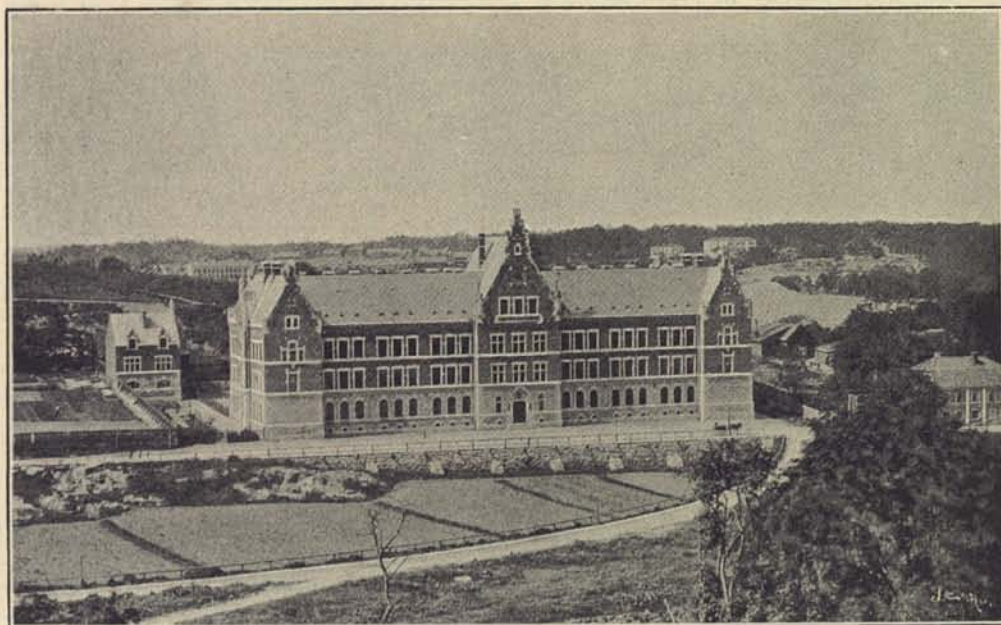
124. Kungsholms folkskola, Fleminggatan nr 71.

mänhet afsedda för ett medelstort hushåll på fem à sex personer. Flickorna medföra alltså, då de lämna skolan, en liten af dem själfva gjord och tillämpad kokbok, upptagande ett antal i vanliga enkla hem förekommande maträtter.

Under större delen af året, från midten af januari till in i maj samt från midten af september eller den 1 oktober till höstterminens slut, erhålla i alla församlingar de allra fattigaste barnen i skolan ett middagsmål, bestående af två rätter mat efter bestämd, på förhand uppgjord matordning. Hvarje barn erhåller middag hvarannan dag eller tre gånger i veckan. Deras antal uppgår till 1,000 à 1,200. Ett mindre antal betalar middagen med några öre. Medel till bekostande af så väl skolkök som middagsspisning lämnas dels af församlingarna, dels af enskilda personer och föreningar.

6. Skolhusbyggnader.

Såsom redan i det föregående är nämnt, är anskaffande af erforderliga skollokaler fortfarande en angelägenhet, som tillkommer hvarje särskild församling. Denna omständighet har helt naturligt i ej ringa mån ökat svårigheten att tillhandahålla skolorna ett tillräckligt antal lämpliga läsrum. Då uppförandet af ett skolhus varit för en församling en mycket stor och kostsam affär, så har följderna däraf också blifvit, att man ofta alltför länge undanskjutit frågan och ej gripit sig an med densamma, förrän behovet

C. J. G. fot.

125. Johannes folkskola, Roslagsgatan n:r 65.

blifvit alltför trängande. Tider hafva därför ock funnits, då det öfvervägande antalet skollokaler inom somliga församlingar utgjorts af hyrda sådana. Att dessa i regeln måste blifva olämpliga, inses lätt. På grund af rummens olika storlek måste afdelningarna blifva ojämna, somliga för små och andra för stora; all annan ventilation än genom fönstren under lofstunderna saknas; gårdsutrymmet är ofta för litet, m. m.

Då öfverstyrelsen med år 1862 öfvertog ledningen af stadens folkskoleväsen, hade församlingarna följande egna skolhus, nämligen:

Storkyrkoförsamlingen: Skärgårdsgatan 6;

Klara församling: Stora Vattugatan 16 och Gamla Kungsholmsbrogatan 31, gamla skolhuset (N:r 1);

Jakobs och Johannes församlingar: Johannesplan 58 B, hvarjämte Grewesmühlska skolan hade 58 A;

Maria församling: Timmermansgatan 28, det gamla och nu ej längre till skola begagnade huset;

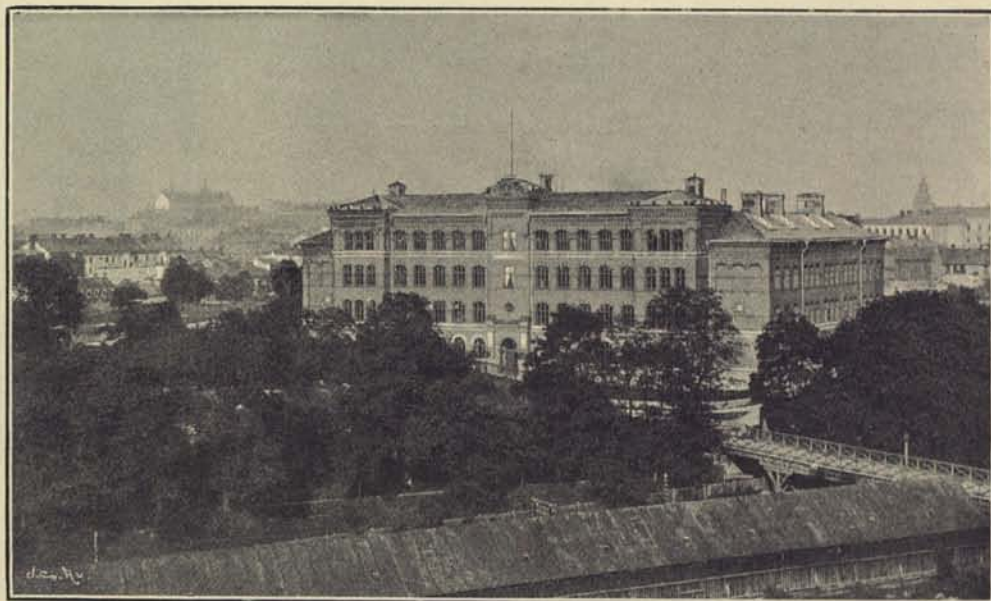
Katarina församling: Tjärhofsgatan 15, hvilket hus var beläget på en del af tomten till det af församlingen sist uppförda skolhuset;

Kungsholms församling saknade eget folkskolehus;

Hedvig Eleonora församling: Riddaregatan 9 och (tillsammans med församlingens lägre elementarläroverk) Skepparegatan 21; till skolan på Djurgården användes den lokal, som nu begagnas till kyrka;

Adolf Fredriks församling: Kammakaregatan 28.

Redan vid denna tid användes flera förhyrda lokaler, något som under årens lopp blef alltmera vanligt, ehuru det ena skolhuset uppfördes

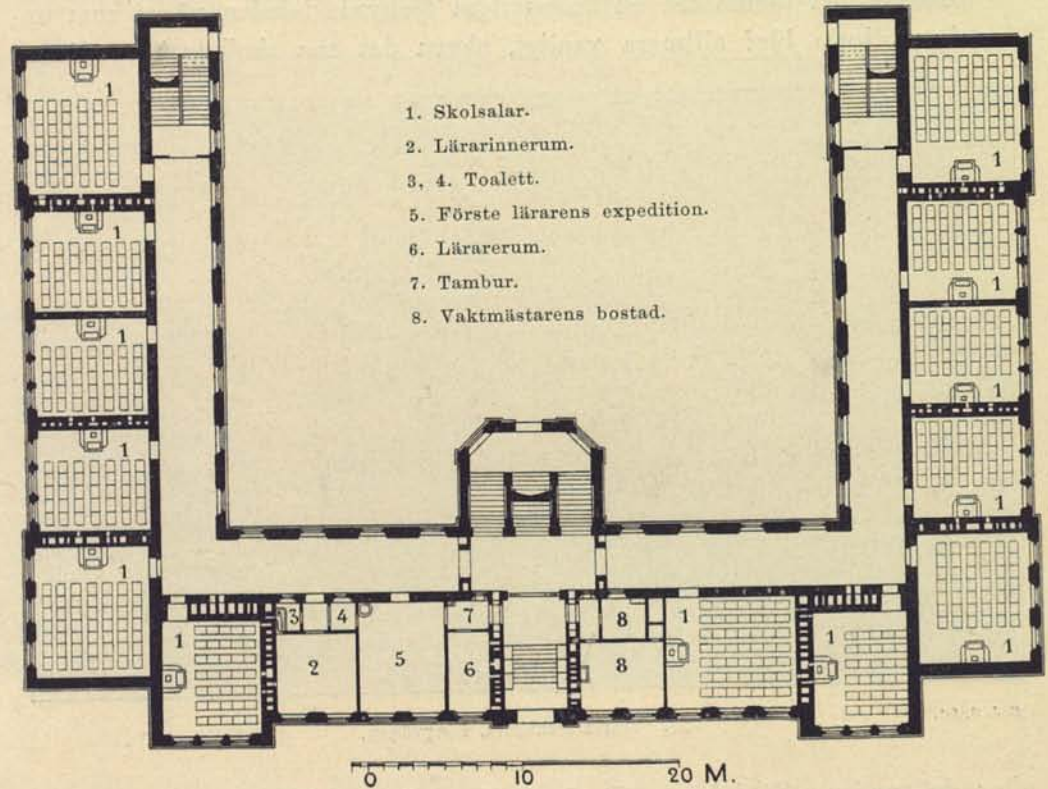

C. J. G. fot.

126. Maria folkskola, Ringvägen.

efter det andra. Så inköpte Storkyrkoförsamlingen 1874 huset n:r 22 vid Svartmangatan, hvilket efter om- och tillbyggnad blef fullt färdigt 1882. Klara församling uppförde på sin tomt n:r 31 Gamla Kungsholmsbrogatan (Vasagatan n:r 13) ett nytt skolhus 1875 och ännu ett 1886. I Jakobs och Johannes församling blef skolhuset vid Lutternsgatan färdigt 1879 och det vid Roslagsgatan 1890. Maria församling uppförde på sin tomt Timmermansgatan n:r 28 ett nytt skolhus 1864 och ännu ett 1876; det nya skolhuset vid Ringvägen blef färdigt år 1893. Katarina församling inköpte år 1867 huset n:r 46 vid Vermdögatan (Stadsträdgårdsgatan); under år 1888 blef skolhuset vid Nytorget färdigt och år 1895 skolhuset med adress n:r 15 Tjärhofsgatan. Kungsholms församling saknade eget skolhus ända tills skolhuset med adress n:r 17 Handtverkaregatan år 1873 blef färdigt.

Såsom exempel på huru ringa tillgångarna ännu för endast 30 år sedan kunde vara till och med i en hufvudstadsförsamling, må följande anföras. Ritningarna till sist nämnda skolhus äfvensom kostnadsförslag, slutande å 62,550 rdr, lågo flera år färdiga, men »enär församlingen icke ansåge sig i stånd att utgöra en så hög afgift, som skulle erfordras, om församlingen för folkskolebyggnadens uppförande blefve hänvisad till allenast uttaxering», så hade skolrådet efter uppdrag af församlingen hos kungl. maj:t hemställt, »att församlingen finge för ifrågavarande ändamål utaf den genom testa-

127. Plan af bottenvåningen i Maria folksskola, Ringvägen.

mente af den 19 november 1815 gjorda donationen af 15,000 rdr använda 10,000 rdr utan skyldighet att beloppet återbetala eller ränta därå framdeles utgifva, dels ock att kungl. maj:t ville till innevarande års riksdag göra framställning, att af allmänna medel måtte för samma ändamål beviljas antingen ett anslag utan återbetalningsskyldighet af 52,500 rdr, eller ock lån till enahanda belopp att jämte fyra procents årlig ränta återgäldas med en procent årlig kapitalafbetalning å lånets primitiva belopp». Den förra delen af denna begäran beviljades, hvaremot någon framställning till riksdagen naturligtvis icke gjordes. År 1889 hade församlingen uppfört sitt nya skolhus vid Fleminggatan för en kostnad af öfver 300,000 kronor.

I Hedvig Eleonora församling blef skolhuset vid Kvartersgatan n:r 9 färdigt år 1869, det vid Linnégatan n:r 37 blef färdigt 1878 samt skolhuset vid Linnégatan n:r 54 år 1884. Det nya skolhuset på Djurgården började användas år 1878. I Adolf Fredriks församling blef skolhuset vid Saltmätaregatan n:r 2 färdigt 1864 och det vid Karlbergsvägen n:r 34 år 1886.

För närvarande ha endast Hedvig Eleonora och Adolf Fredriks församlingar förhyrda lokaler. Den senare församlingen har redan fattat beslut om inköp af tomt för uppförandet af ett nytt större skolhus; den förra

A. Rydin fot.

128. Katarina folkskola, Tjärhofsgatan n:r 15.

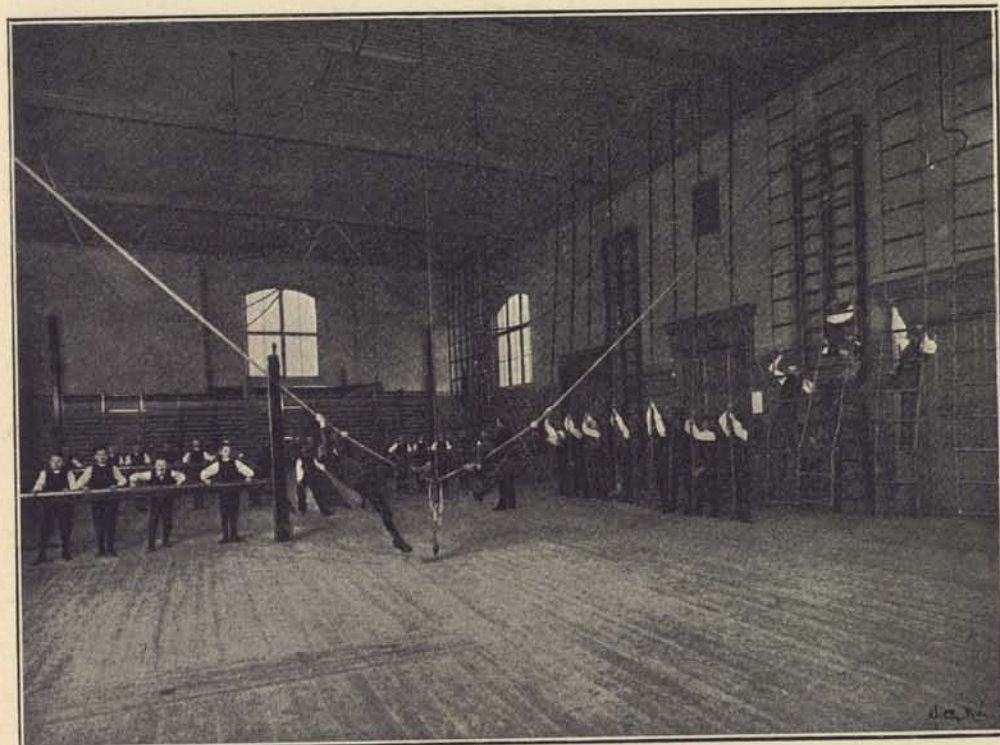
har dels beslutat uppföra en tillbyggnad till skolhuset Linnégatan n:r 54, dels ock fattat beslut om inköp för omkring 400,000 kr. af en staden tillhörig tomt vid Valhallavägen nära östra stationen.

Samtliga församlingar äga 26 folkskolehus med tillsammans 468 lärum, 33 slöjdsalar samt 10 gymnastiksal, hvarjämte i tre hyrda lokaler finnas 36 lärum.

7. Utgifter för folkskoleväsendet.

Kommunens utgifter för folkskoleväsendet — utom till byggnaderna — uppgingo år 1862 till 51,849 kronor 24 öre; större delen af denna summa erhöles genom uttaxering af 22 öre för bevillningskronan efter andra artikeln;

ett icke ringa belopp utgick såsom allmänna folkskoleafgifter, hvilken afgift upphörde med år 1871. Redan år 1864 höjdes uttaxeringen till 29 öre för bevillningskronan; år 1867 till 31 öre, år 1869 till 45 och år 1870 till 60 öre, däraf 1 öre för kyrkofullmäktige och 8 öre för betalande af skuld. År 1871 höjdes afgiften till 55 öre, hvilken uttaxering förblef oförändrad under hela årtiondet, under hvilket ökningen i barnantalet var synnerligen obetydlig. Sedan på grund af den därpå följande stora tillväxten af barnantalet i skolorna — 9,157 år 1880 och 25,853 v. t. 1897 — afgiften år 1882 höjts till 65 och följande år till 85 öre, har uttaxeringen utgjort 85 eller

A. Rydin fot.

129. Gymnastiksal i Maria folkskola, Ringvägen.

86 öre ända till år 1895, för hvilket år den höjdes till 90 öre. De genom denna uttaxering erhållna beloppen ha naturligtvis, på grund af befolkningens tillväxt och stadens utveckling i allmänhet, ökats i större proportion.

Från år 1872 förekommer bland inkomsterna bidrag af allmänna medel till folkskolelärares löneförbättring, hvilket statsbidrag nämnda år uppgick till 40,700 kronor. Samtliga utgifter för folkskoleväsendet utgjorde i jämna tusentals kronor:

År 1870	kr. 168,000	År 1892	kr. 984,000
» 1875	» 305,000	» 1893	» 1,052,000
» 1880	» 460,000	» 1894	» 1,068,000
» 1885	» 800,000	» 1895	» 1,117,000
» 1890	» 935,000	» 1896	» 1,142,000
» 1891	» 950,000		

Uttaxeringen af 90 öre för bevillningskronan gaf år 1896 862,000 kronor och statsbidraget uppgick för samma år till 292,000 kronor.

Jämföres ökningen af barnantalet med ökningen af utgifterna under femårsperioderna från 1870, så befinnas dessa vara:

Åren	Ö k n i n g a f	
	barnantalet	utgifterna
1870—75	10 proc.	81 proc.
1876—80	15 "	50 "
1881—85	48 "	74 "
1886—90	28 "	17 "
1891—95	31 "	19 "

Här bör äfven anmärkas, att under de sista tio åren sju större skolhus med tillsammans 254 läsrum, 15 slöjdrum och 3 gymnastikhus samt åtskilliga mindre rum för expedition, lärare m. m. blifvit försedda med undervisningsmateriel, möbler och öfriga inventarier.

Till här ofvan nämnda utgiftsbelopp komma församlingarnas utgifter för skolhusens underhåll, uppförande af nya samt till hyra. Dessa utgifter utgå med olika belopp inom församlingarna; för närvarande högst med 70 öre per bevillningskrona (Katarina) och lägst med 12 öre per bevillningskrona (Klara). De sedan 1886 uppförda sex större skolhusen i Adolf Fredriks, Katarina, Kungsholmens, Johannes och Maria församlingar hafva tillsammans kostat 2,303,011 kronor.